

ÇEV 715 Hava Kirliliği Modellemesi ve Uygulamaları

Hava Kirleticileri

Özgür ZEYDAN (PhD.)

<http://www.ozgurzeydan.com/>

Hava Kirleticileri

Gazlar

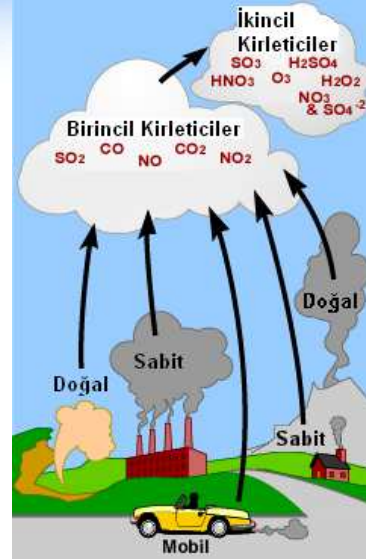
- Karbon monoksit
- Azot oksitler
- Kükürt oksitler
- Hidrojen sülfür
- Uçucu organik bileşikler

Aerosoller

- Toplam çökebilin katılar
(0.1 - 30 μm)
- Partikül maddeler

Hava Kirleticilerinin Sınıflandırılması

- Kaynaklarına göre:
  - Antropojenik
  - Doğal
- Harekete göre:
  - Sabit
  - Hareketli
- Atmosferde oluşumlarına göre
  - Birincil
  - İkincil
- Kaynak türüne göre
  - Noktasal
  - Çizgisel
  - Alansal

Karbon Monoksit (CO)

- Renksiz ve kokusuz bir gazdır.
- Tam yanmama sonucu oluşur.
- Başlıca kaynağı motorlu taşıtlardır.
- Soba zehirlenmeleri
- Yüksek konsantrasyonda solunmasıyla kandaki hemoglobin ile birleşerek karboksihemoglobin (COHb) oluşumuna sebep olur. Kanın oksijen taşıma kapasitesi düşer. Tepkime geri dönüşümsüzdür.
- Zehirleyicidir, ölüme sebep olabilir.

Karbon Monoksit Zehirlenmesi Belirtileri

Azot Oksitler (NOx)

- (NOx = NO + NO₂)
- Azot monoksit (NO)
- Azot dioksit (NO₂)

- NO + NO₂ toplamı azot oksitler (NOx) olarak adlandırılır.
- (%95)(%5)

Azot Monoksit (NO)

- Renksiz bir gazdır.
- Orta derecede toksik gazdır.
- Başlıca kaynağı motorlu taşıtlar ve diğer yanma işlemleridir.
- Oksijenle reaksiyonu sonucunda NO₂ oluşur.
- $\text{NO} + \frac{1}{2}\text{O}_2 \rightarrow \text{NO}_2$

Azot Dioksit (NO₂)

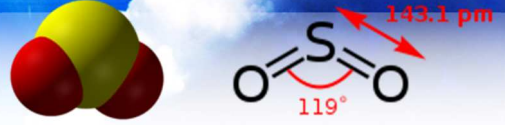

- Kahverengi veya turuncu renktedir.
- Yüksek konsantrasyonları toksiktir.
- Gün ışığında uçucu organik bileşikler ile reaksiyonu sonucunda yer seviyesi ozonu oluşur.
- Havadan ağır olan NO₂'nin suda çözünmesi ile Nitrik Asit (HNO₃) oluşur. (Asit yağmurlarına sebep olur)

Kükürt Oksitler (SO_x)

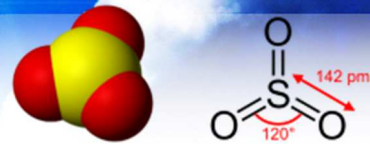
- (SO_x = SO₂ + SO₃)
- Kükürt Dioksit (SO₂)
- Kükürt Trioksit (SO₃)
- Hava kirliliği açısından önemli kükürt oksitlerdir.

Kükürt Dioksit (SO₂)

- Renksiz bir gazdır.
- Başlıca kaynağı fosil yakıtlarıdır.
- Solunum sistemine, bitkilere ve materyallere zarar verir.
- Suda çözünerek H₂SO₃'ü (Sülfüroz Asidi) oluşturur.
- $\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_3$
- Oksijen ile reaksiyonuyla SO₃ oluşur.
- $\text{SO}_2 + \frac{1}{2}\text{O}_2 \rightarrow \text{SO}_3$

Kükürt Trioksit (SO₃)

- Oldukça aşındırıcıdır.
- Solunum sistemini tahriş eder.
- Suda çözünerek H₂SO₄'ü (Sülfürik Asiti) oluşturur. (Asit yağmuru)
- $\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_4$

Hidrojen Sülfür (H_2S)

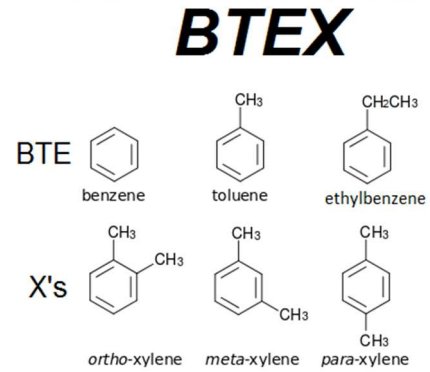
- Renksiz bir gazdır, çürük yumurta gibi kokar.
- Oldukça toksiktir, koroziftir, yüksek oranda alev alabilir.
- Organik maddenin oksijensiz ortamda bozunması (anaerobik digestion) sonucunda oluşur.
- Kanalizasyon sistemlerinde taç korozyonuna sebep olur.

Uçucu Organik Bileşikler (UOB)

- Volatile Organic Compounds (VOC)
- Metan (CH_4) ve Metan Dışı Uçucu Organik Bileşikler (NMVOC) olarak 2 gruba ayrılır.
- Metanın reaktivitesi oldukça düşüktür.
- NMVOC kaynakları motorlu taşıtlardır.
- Ayrıca, yeşil bitkilerin de uçucu organik bileşik emisyonları (biyojenik emisyonlar) vardır.

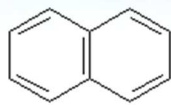
BTEX Bileşikleri

- **B**enzen (C_6H_6)
- **T**oluen (Metil Benzen) (C_7H_8)
- **E**til Benzen (C_8H_{10})
- **K**silenler
  - Orto Ksilen (1,2 Dimetil Benzen) (C_8H_{10})
  - Meta Ksilen (1,3 Dimetil Benzen) (C_8H_{10})
  - Para Ksilen (1,4 Dimetil Benzen) (C_8H_{10})

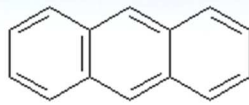

<http://www.gcesystems.com/what-is-btex/>

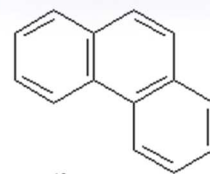
Çokhalkalı Aromatik Hidrokarbonlar (PAH)

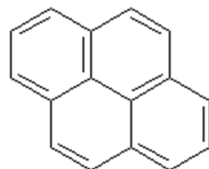
naphthalene

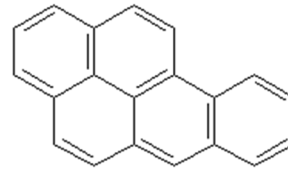
anthracene

phenanthrene

pyrene

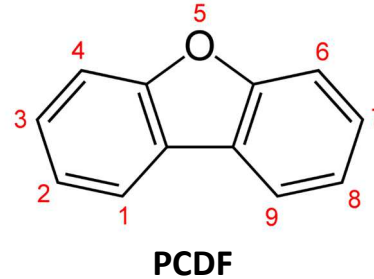
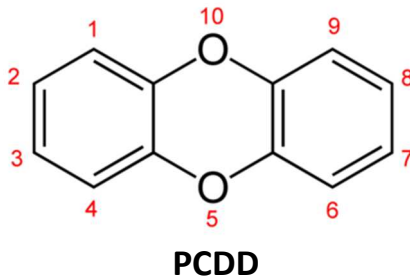

benzo [a] pyrene

Dioksin (PCDD) ve Furanlar (PCDF)

- PVC, PCB ya da diğer organohalojenlerin 1200 °C'nin altında yanması veya pirolizi sonucunda oluşurlar.
- Cl atomları 1,2,3,4,6,7,8 veya 9 nolu karbonlara bağlanabilir.
- Kanserojen, mutajen ve teratojen bileşiklerdir.

Dibenzo-p-dioksinler ve dibenzofuranlar için eşdeğerlik faktörleri

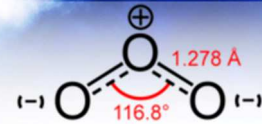
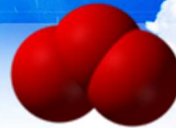
Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik – Ek 1

		Toksosite eşdeğerlik faktörü
➤ 2,3,7,8	– Tetraklorodibenzodioksin (TCDD)	1
➤ 1,2,3,7,8	– Pentaklorodibenzodioksin (PeCDD)	0,5
➤ 1,2,3,4,7,8	– Heksaklorodibenzodioksin (HxCDD)	0,1
➤ 1,2,3,6,7,8	– Heksaklorodibenzodioksin (HxCDD)	0,1
➤ 1,2,3,7,8,9	– Heksaklorodibenzodioksin (HxCDD)	0,1
➤ 1,2,3,4,6,7,8	– Heptaklorodibenzodioksin (HpCDD)	0,01
➤	– Oktaklorodibenzodioksin (OCDD)	0,001
➤ 2,3,7,8	– Tetraklorodibenzofuran (TCDF)	0,1
➤ 2,3,4,7,8	– Pentaklorodibenzofuran (PeCDF)	0,5
➤ 1,2,3,7,8	– Pentaklorodibenzofuran (PeCDF)	0,05
➤ 1,2,3,4,7,8	– Heksaklorodibenzofuran (HxCDF)	0,1
➤ 1,2,3,6,7,8	– Heksaklorodibenzofuran (HxCDF)	0,1
➤ 1,2,3,7,8,9	– Heksaklorodibenzofuran (HxCDF)	0,1
➤ 2,3,4,6,7,8	– Heksaklorodibenzofuran (HxCDF)	0,1
➤ 1,2,3,4,6,7,8	– Heptaklorodibenzofuran (HpCDF)	0,01
➤ 1,2,3,4,7,8,9	– Heptaklorodibenzofuran (HpCDF)	0,01
➤	– Oktaklorodibenzofuran (OCDF)	0,001

Hazardous Air Pollutants

- Kansere veya diğer ciddi sağlık etkilerine sebep olan toksik hava kirleticileridir.
- Evsel, sanayi veya mobil kaynaklardan salınabilirler.
- EPA [Initial List of Hazardous Air Pollutants with Modifications](#)

Troposferik Ozon (O₃)

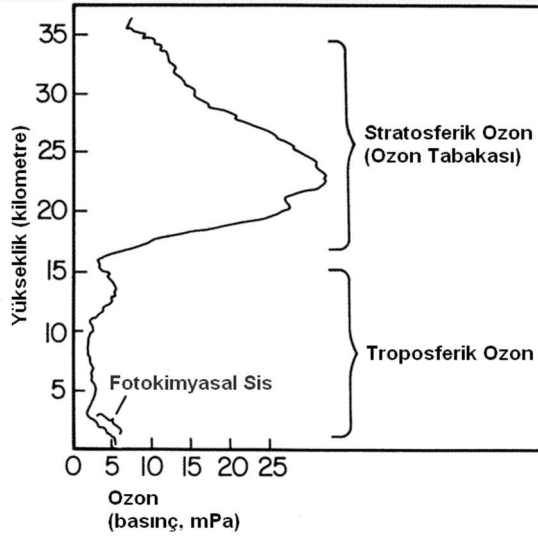

- Troposferde ikincil kirletici olarak oluşmaktadır.
- Fotokimyasal sis olarak da adlandırılır.
- Azot oksitler ile uçucu organik bileşiklerin güneş ışığındaki reaksiyonu sonucu ortaya çıkan fotokimyasal bir kirleticidir.

Güneş ışığı

- UOB + NO_x $\xrightarrow{\text{Güneş ışığı}}$ Troposferik ozon
- Oldukça reaktiftir, canlılara ve materyallere zarar verir.
- Solunduğunda boğazda tahriş, öksürük, boğaz kuruluğu, baş ve göğüs ağrısı, akciğer fonksiyonlarında azalma ve astım atakları görülür.

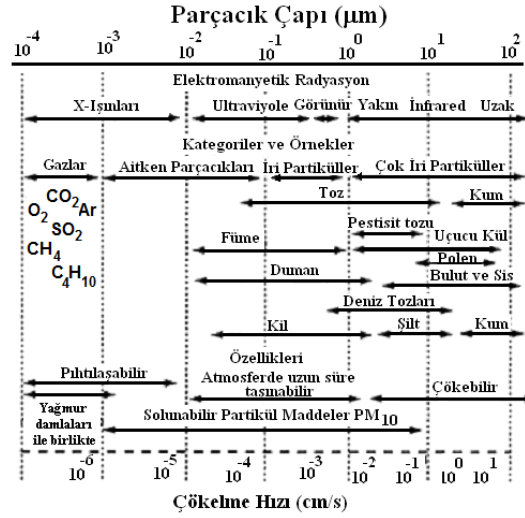
Ozonun Atmosferde Bulunuđu

Partikül Maddeler (PM)

- Boyut, kaynak ve kimyasal yapıları bakımından kompleks bir karışım gösteren tozlardır.
- PM₁₀: kaba partiküller (aerodinamik çap $\leq 10 \mu\text{m}$)
  - Kısa sürede çökerler
- PM_{2.5}: ince partiküller (aerodinamik çap $\leq 2.5 \mu\text{m}$)
  - Atmosferde uzun süre kalırlar
- PM_{0.1}: süper ince partiküller (aerodinamik çap $\leq 0.1 \mu\text{m}$)

Partikül maddelerin boyut dağılımları, özellikleri ve çökme hızları

Godish, T., *Air Quality*, 4th ed., CRC Press, U.S.A., 2004

Partikül Maddelerin Kaynakları

Doğal

- Volkanlar
- Orman yangınları
- Deniz spreyleri
- Rüzgar ile taşınan çöl tozları
- Biyolojik kaynaklar (polenler, bakteriler gibi)
- Meteor parçacıkları

Antropojenik

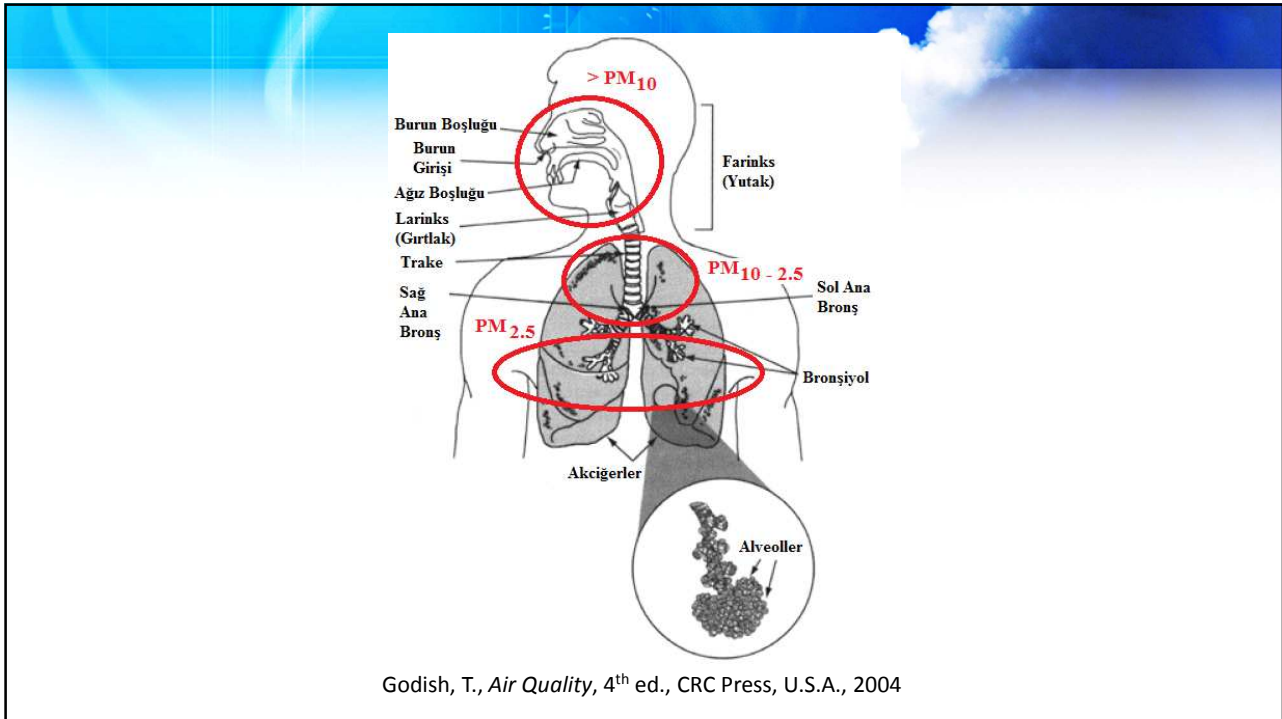
- Ulaşım (dizel yakıt tüketen araç emisyonları)
- Isınma amaçlı tüketilen yakıtların yanması
- Odun sobaları
- Fosil kaynaklı güç santralleri
- Çimento fabrikaları
- Taş ocakları
- Katı ve tehlikeli atık yakma tesisleri
- Çeşitli endüstriyel faaliyetler

Partikül Maddelerin Kimyasal Yapıları

- Sülfat
  - Nitrat
  - Amonyum
  - Organik bileşikler
  - Asidik maddeler
  - Metaller
- Dizel yakıt emisyonlarında:
- n-alkanlar
  - n-alkanoik asitler
  - Aromatik aldehitler ve asitler
  - Çok halkalı aromatik hidrokarbonlar (PAH)

Partikül Maddelerin Etkileri

- Güneş panellerinden üretilecek enerji miktarında kayıplar
- Görüş seviyesinin azalması
- Karasal ve sucul ekosistemlerin kimyasal yapılarında değişiklikler
- İklim değişikliği
- Sağlık etkileri

Temiz ve kirli havadaki kirletici miktarları

Hava Kirletici	Temiz kabul edilen havadaki konsantrasyon (ppm)	Kirli havadaki konsantrasyon (ppm)
SO ₂	0.001 - 0.01	0.02 - 3.2
CO	1	2 - 300
NOx	0.001 - 0.01	0.30 - 3.5
Toplam hidrokarbonlar	1	1 - 20
Partikül madde	10 - 20 µg/m ³	260 - 3200 µg/m ³

Schnelle, K., B., Brown, C., A., *Air Pollution Control Technology Handbook*, CRC Press LLC, U.S.A., 2002

Hava Kirleticileri ve Etkileri

Etkiler	Kirleticiler	NH ₃	SO ₂	NO _x	NMVOC	CO	PM _{2.5}	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	Ağır metallar	Benzen
Yer seviyesi Ozonu				++	++	++						
Asidifikasyon		++	++	++								
Ötrofikasyon		++		++								
Kentsel hava kalitesi						+	++				+	++
Toprak kirliliği											++	
Görüş seviyesinde azalma							++					
Aerosol oluşumu		++	++	++	++		++					
Sera etkisinin kuvvetlenmesi								++	+	+		

+ : orta seviyede etki   ++ : kuvvetli etki

Reis, C. (2005) Costs of Air Pollution Control, Springer

Hava Kirleticilerin Sağlık Etkileri

Kısa süreli maruziyet

- Akut semptomlar (öksürük, boğazda tahriş, hırıltılı solunum)
- Baş ve göğüs ağrısı
- Dolaşım ve solunum sistemi sorunları
- İşgücü kaybı
- Ölüm

Uzun süreli maruziyet

- Dolaşım ve solunum sistemi sorunları
- Astım, KOAH gibi kronik hastalıklar
- Akciğer kanseri
- Ölüm

Hava Kalitesi Mevzuatı

- Güncel mevzuata erişmek için:
- <http://www.mevzuat.gov.tr/>
- **HAVA KALİTESİ DEĞERLENDİRME VE YÖNETİMİ YÖNETMELİĞİ**
(Resmi Gazete Tarih: 06.06.2008 Sayı: 26898)
- **SANAYİ KAYNAKLI HAVA KİRLİLİĞİNİN KONTROLÜ YÖNETMELİĞİ**
(Resmi Gazete Tarih: 03.07.2009 Sayı: 27277)
- Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Genelgesi (2013/37)

Ulusal Hava Kalitesi İndeksi Kesme Noktaları

İndeks	HKİ	SO ₂ [µg/m ³]	NO ₂ [µg/m ³]	CO [µg/m ³]	O ₃ [µg/m ³]	PM ₁₀ [µg/m ³]
		1 Sa. Ort.	1 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	24 Sa. Ort.
İyi	0 – 50	0-100	0-100	0-5500	0-120	0-50
Orta	51 – 100	101-250	101-200	5501-10000	121-160	51-100
Hassas	101 – 150	251-500	201-500	10001-16000	161-180	101-260
Sağlıksız	151 – 200	501-850	501-1000	16001-24000	181-240	261-400
Kötü	201 – 300	851-1100	1001-2000	24001-32000	241-700	401-520
Tehlikeli	301 – 500	>1101	>2001	>32001	>701	>521

EPA Hava Kalitesi İndeksi

Hava Kalitesi İndeksi (AQI) Değerler	Sağlık Endişe Seviyeleri	Renkler	Anlamı
0 - 50	İyi	Yeşil	Hava kalitesi memnun edici ve hava kirliliği az riskli veya hiç risk teşkil etmiyor.
51 - 100	Orta	Sarı	Hava kalitesi uygun fakat alışılmadık şekilde hava kirliliğine hassas olan çok az sayıdaki insanlar için bazı kirlenmeler açısından orta düzeyde sağlık endişesi oluşabilir.
101 - 150	Hassas	Turuncu	Hassas gruplar için sağlık etkileri oluşabilir. Genel olarak kamunun etkilenmesi olası değildir.
151 - 200	Sağlıksız	Kırmızı	Herkes sağlık etkileri yaşamaya başlayabilir, hassas gruplar için ciddi sağlık etkileri söz konusu olabilir.
201 - 300	Kötü	Mor	Sağlık açısından acil durum oluşturabilir. Nüfusun tamamının etkilenme olasılığı yüksektir.
301 - 500	Tehlikeli	Kahverengi	Sağlık alarmı: Herkes daha ciddi sağlık etkileri ile karşılaşabilir.

İndeks Hesaplanan Parametrelerin Sınır Değerleri

Parametre	SO ₂ [µg/m ³]	NO ₂ [µg/m ³]	CO [µg/m ³]	O ₃ [µg/m ³]	PM ₁₀ [µg/m ³]
	1 Sa. Ort.	1 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	24 Sa. Ort.
Ulusal Sınır Değer (2019 yılı için)	350	250	10000	120	50
AB Üye Ülkeleri Sınır Değeri	350	200	10000	120	50

Uluslararası Hava Kalitesi Mevzuatı

- EPA NAAQS
  - <https://www.epa.gov/criteria-air-pollutants/naaq-table>

- AB standartları
  - <http://ec.europa.eu/environment/air/quality/standards.htm>

- WHO Ambient (outdoor) air quality and health
  - <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs313/en/>